

Z DZIEJÓW BANDERY POLSKIEJ

ANDRZEJ BEBŁOWSKI

Jak wiadomo, banderą nazywamy flagę wywieszoną na statkach wodnych, która określa przynależność państwową statku. Historia bandery polskiej jest stosunkowo mało znana, mimo istniejących opracowań. W artykule tym chcemy przedstawić ciekawy fragment dziejów bandery polskiej w latach 1863-1919. Ma to swoje uzasadnienie, gdyż bandera przyjęta wkrótce po powstaniu II Rzeczypospolitej wyglądem swym odiega od bander używanych w czasach dawnej Polski, tj. do roku 1795, kiedy nastąpił rozbiór kraju przez trzy sąsiadnie mocarstwa.

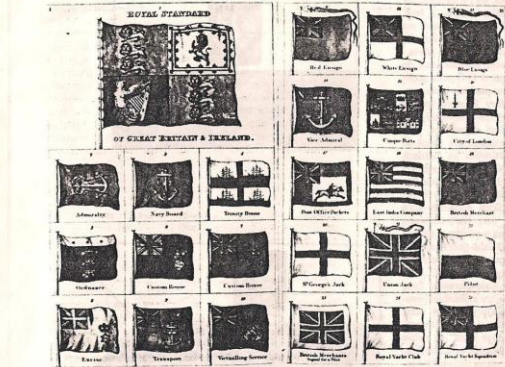
Bandera Maryarki Wojennej z okresu powstania styczniowego 1863 r. z trójpołowym godłem Poland

30

Powstała na Kongresie Wiedeńskim w 1815 roku Królestwo Polskie, jakkolwiek posiadające własną armię i własny rząd autonomiczny, było krajem niesuwerennym i terytorialnie okrojonym. Północną granicą Polski oparta o wybrzeże Bałtyku zajęcia została przez Prusy, które opanowały w 1793 r. także polskie „okno na świat” – port w Gdańsku. Gdańsk z miasta bogatego – pierwszego portu Rzeczypospolitej, ciężkiego przez Prusy, które opanowały w 1793 r. także polskie „okno na świat” – port w Gdańsku. Gdańsk z miasta bogatego – pierwszego portu Rzeczypospolitej, ciężkiego przez Prusy, które opanowały w 1793 r. także polskie „okno na świat” – port w Gdańsku.

W czasie Powstania Listopadowego 1831 roku Sejm uchwalił, że barwy polski są biała i czerwona. Ustalenie to potrzebne było do kokard narodowych noszonych przez wojsko i patriotycznie nastawioną ludność. Uchwalone 7 lutego 1831 r. barwy, biała i czerwona, zostały już do dzisiaj barwami polskimi na flagach narodowych. Przedtem barwy te były widoczne tylko w formie królewskiego herbu państwowego, zarówno na tarczach, jak i sztandarach herbowych, a także na banderze polskiej, którą piszący w 1811 r. T. Święcki nazywał z francuska pa-wilonem. Popierała Polskę w tej wojnie Anglia, wysłała pomoc w postaci transportu broni na skunerze „Symmetry”, który wyruszył z Londynu pod banderą brytyjską. Przed wyładunkiem miano podnieść na głównym maszcie flagę złożoną z koloru białego i czerwonego, złamanych po przekątnej. Z brzegu miano sygnalizować flagę czerwono-białą w pasy poziome. Wyładunek nie doszedł do skutku z powodu braku zgarnia działającego obrup – lądowej i morskiej. Obie flagi nie miały charakteru bandery, choć

Planisz z rysunkami bander angielskich z wydawnictwa J. W. Norie i J. S. Hobbs z 1848 r. Ostatni w drugim rzędzie od dołu flaga pilota bialo-czerwona

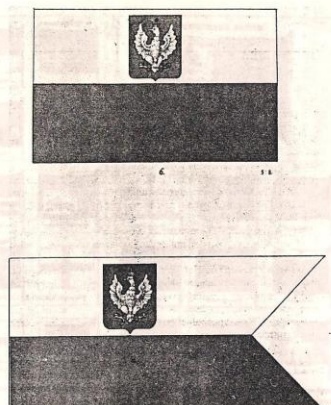
używały naszych barw narodowych, lecz były flagami sygnałowymi. W czasie powstania listopadowego i po jego upadku odbywały się demonstracje na rzecz Polski. Liberalowie niemieccy wywiesili flagi polskie na wieży zamku Kastenburg w Palatynacie Nadrenii (maj 1832). Na obywatym w Londynie, w sierpniu 1832 r. mityngu na rzecz Polski, wywieszono chorągiew polską z napisem „For yours and ours liberty”. W powstaniu styczniowym 1863 roku flaga narodowa bialo-czerwona dla użytku na lądzie jeszcze nie wyszła z szuflady i nie znalazła się w powszechnym użyciu. Powstała natomiast bandera dla statków floty narodowej. Organizatorem floty został komandor Władysław Zbyszewski działający z Pa-

ryżu. Jedyny okręt powstańczy „Princess” wypłynął z Anglii w lutym 1864 r. pod banderą brytyjską. Dopiero na Morzu Śródziemnym miał podnieść banderę polską i zmienić nazwę statku na „Koscusko”. Na skutek działań dyplomatycznych Rosji okręt został internowany w Maladze i nie wzeździł do akcji na rzecz powstania. Oryginał bandery nie zachował się, mamy natomiast dokładny jej opis: „Flaga statków polskich będzie dwukolorowa, biała i amarantowa, z herbem państwowym takim, jakiego Rząd Narodowy w Warszawie używa. Znak – ramie białe, mieczem uzbrojone, w amarantowym polu. Banderą białą i amarantową”. Inny oryginalny pomysł z bronią i ochotnikami pod wodzą płk. Teofila Lapińskiego z Anglii do brzegów Litwy,

był parowiec „Ward Jackson”. Statek ten płynął zapewne pod banderą brytyjską. Nie jest wykluczone, że podniósł jednocześnie pod rejs flagę z orłem polskim. Ustanowiona w 1863 bandera była pierwowzorem późniejszej bandery handlowej odbudowanej po pierwszej wojnie światowej bandery polskiej. Odąd do dnia dzisiejszego na banderze morskiej znajduje się godło państwa w środku białego pasa. Ustawą sejmową z dnia 1 sierpnia 1919 r. ustanowiono polską flagę narodową w dwa poziome pasy: biały (góry) i czerwony (dół). Została ona również banderą dla żeglugi śródlądowej. Banderą dla statków żeglugi morskiej miała na środku górnej strefy godło państwa. Skąd wynikały te różnice, mie-

31

gia czy Dania, ale w dalszych jak Chiny, Japonia, Mandżuria, Irak, Tonga czy Turcja. Ta ostatnia ma dodatkowo złotą (żółtą) kotwicę na bialo-czerwonej fladze pilota. Można więc przypuszczać, że wprowadzając w 1919 roku godło państwowe na pas biały bialo-czerwonej bandery Rzeczypospolitej chciano w ten sposób odróżnić ją od poprzedniej flagi sygnalowej, jaka jest flaga oznajmiająca obecność pilotów portowych na lądach i w stacji. Na przykład żaglowki pilotowe dyżurujące u ujścia Tamizy, czy na rełdach dużych portów brytyjskich podnosiły jako jedną flagę ową bialo-czerwoną flagę pilotową w miejscu skąd była najlepiej widoczna (jest to miejsce często przeznaczone dla bandery) „The Pilotage Act” z 1913 roku stanowi, że bialo-czerwona flaga nosi się w miejscu najbardziej (conspicuous) zwracającym się w oczy. Obraz przedstawiający skuter pilotowy „George Hall” na rełdzie Liverpoolu ukazuje wyraźnie flagę bialo-czerwoną na topie łodzi zdążającej z pilotem do wielkiego zagłowa.

Bandera handlowa i wojenna II Rzeczypospolitej wprowadzona w 1919 r.

Dostostojowanie flag w celu lepszego odróżnienia ich od innych, widzimy także i w czasach późniejszych. Z okazji olimpiady w Berlinie w 1936 r. do flagi Liechtensteina dodano koronę książęcą (zmianę zatwierdzono oficjalnie w następnym roku) w celu odróżnienia tej flagi od flagi Haiti. Związek Radziecki, po jedenastu latach stowarzyszenia, zmienił w 1935 roku swą banderę wojenną, zbyt podobną była do bandery wojennej Japonii. Do 1 października 1959 roku flagi państwowe Republiki Federalnej Niemiec i Niemieckiej Republiki Demokratycznej nie różniły się niczym. Wydaje się, że podobieństwo ustanowionej w 1919 roku polskiej flagi narodowej do ugrunтовanych w tradycji i praktyce flag pilotowych wieki krajów, było jednym powodem przyjęcia takiej

go rysunku bandery, przeznaczonych dla statków i okrętów pełnomorskich Rzeczypospolitej.

LITERATURA:
T. Święcki, *Historyczne wiadomości o sieni jomarskiej, między Gdańskiem a Morzem Bałtykiem iSPANOWIE POLSKICH NA MORZU BAŁTYCZYM*, Warszawa 1811
J. W. Norie, J. S. Hobbs, *306 Illustrations of the Maritime Flags of all Nations*, London 1848.
W. Hubert, *Dawna bandera polska*, „Broń i Barwa”, nr 2, 1938.
S. K. Kuczyński, *Barwy bialo-czerwone, w: Godła, barwy i hymny Rzeczypospolitej (praca zbiorowa)*, wyd. III, Warszawa 1978.
S. K. Kuczyński, *Dawna bandera polska*, „Nautologia”, nr 1 (21), 1971.
S. K. Kuczyński, *Wzrost i rozwój polskiej bandery*, „Nautologia”, nr 3 (75), 1984.

MÓWIŁ WIEKI
Magazyn Historyczny
Ministerstwa Edukacji
Narodowej
wyd. przez Inst. Wydawn.
przez współudziale
Pol. Ton. Historycznego
nr 2/90 s. 30-33
"From the History of
Polish Ensign"
by Andrzej Bebłowski

33

banderami dwu rodzajów żegluga? Aby to stwierdzić należałoby oprzeć się na dokumentach, których jednak w sprawie tej brak. Stenogramy z obrad Sejmu z tego okresu nie zawierają dyskusji na temat przedstawianych wzorów bander. Niezwykle ciekawy dokument z okresu tworzenia polskich bander, z wiosny 1919 roku, odnalazł w Archiwum Akt Nowych Stefan K. Kuczyński. Tam również, na projekcie polskiej bandery umieszczone jest godło narodowe na czerwonym (owalnym) tle, również w górnej strefie flagi, czyli na pasie białym. A więc po raz wtóry: skąd te różnice między banderami dwu rodzajów żegluga – śródlądowej i morskiej? Czy oparto się bezkrytycznie na wzorze bandery z 1863 roku? Czy kierował się zatem komandor Zbyszewski, przyjmując banderę z godłem na środku białego pasa? Nie było przecież drugiej bandery na świecie o tym układzie barw, białej i czerwonej, jak na fladze polskiej. Aby zrozumieć te zaskakujące zmiany polskiej flagi narodowej dla potrzeb żeglugi pełnomorskiej spojrzmy na podobne sytuacje, notowane w świecie. Na ogół nie ma potrzeby różnicowania bander statków żegluga śródlądowej i morskiej – różnice i tak wynikają z budowy statków, a co za tym idzie – z zakresu żegluga. Jednym przykładem, gdzie żegluga rzeczna ma własną flagę jest Luksemburg. Barki rzeczne tego kraju noszą flagę herbową. Bierze się to ze znikomej różnicy między flagą narodową holenderską a luksemburską. Różnica ta polega na odcieniu barwy niebieskiej dolnego pasa. Dla bandery noszonej w morzu na statkach cała różnica, narzucona na zmianę barw pod wpływem promieni słonecznych i wody morskiej, tak mała różnica nie byłaby widoczna. Flaga narodowa holenderska używana jest jako bandera od pierwszej połowy XVII wieku w obecnych barwach, a flaga luk-

semburska, znacznie mniejsza i tylko śródlądowa zmuszona była przyjąć inną flagę w charakterze bandery. Flaga narodowa różną lądzie i na morzu stosuje też Grecja, a także Włochy, gdzie po ustanowieniu republiki, bandera opatrzona została herbem na środku białego pasa flagi narodowej. Po upadku monarchii, zamiast herbu dynastii Sabaudzkiej, który widniał na banderze od 1846 roku, stworzono herb czteropolewy, składający się z herbów czterech miast – dawnych republik Księstwa Italii – Wenecji, Genui, Pizy, i Amalfi. Wydaje się, że herb został dany tylko po to, by odróżnić banderą włoską od bandery meksykańskiej. Ta ostatnia, dla odmiany, nie miała godła państwowego (władniczego) jednak na fladze narodowej używanej na budynkach na lądzie. Motywem różnic w banderze jest wydzielenie tej części floty, która ma specjalne zadania, np. statki urzędowe, inspekcyjne, policyjne, utrzymania torów wodnych itp. Jest to zjawisko szeroko spotykane w świecie, a wyróżniona bandera nosi nazwę bandery specjalnej. Przykładem mogą być „zepszone” (defaced) flagi brytyjskiej oraz bandery urzędowe w różnych krajach. Nigdzie jednak nie ma znaczącego oddzielenia floty morskiej od całości floty narodowej przez zmianę w banderze. Który z motywów miały miejsce w wyróżnieniu bandery polskiej dla statków morskich? Podniesienie prestiżu flagi przez dodanie godła nie miałoby sensu, gdyż flaga ma już barwy herbowe – biały od barwy orła, i czerwony od barwy tarczy herbowej, a więc w sensie merytorycznym byłoby to jedynie powtórzeniem znaku narodowego w innej formie, na tej samej fladze. Choć umieszczenie orła polskiego było mylnym dla Polaków akcentem, ale wyróżnienie całej polskiej floty pełnomorskiej, od całości żegluga śródlądowej, nie

wydaje się potrzebne, a ponadto brak dla tego zjawiska precedensów w świecie. Różnica między flagą narodową polską, a flagami Indonezji i Monako jest na tyle wyraźna, że nie chodzi o różnicę z flagą czerwono-białą tych państw, tym bardziej, że w 1919 roku flaga Indonezji jeszcze nie istniała jako flaga państwowa, a co najwyżej jako flaga mało znanego w Europie ruchu wywoleńczego. Banderą Monako, w owym czasie, liczyła się bardziej w zachodniej części Morza Śródziemnego, niż na pozostałych morzach i oceanach. Dziś (dane z sierpnia 1983 roku) pod banderą Monako płynąją tylko trzy statki. W momencie ustanowienia polskich znaków na morzu ich tworcom zależało na pewno na jakimś odróżnieniu bandery polskich statków zawiązujących do obcych portów – ale jakim? Wyjaśnienie narzuca się natychmiast, jeśli weźmiemy pod uwagę, że w XIX i XX stuleciu barwy biała i czerwona były już szeroko stosowane jako barwy pilotowe, zarówno w basenie morza Bałtyckiego i Północnego, a nawet w portach daleko od Polski położonych krajów. Autoryz angielscy J. W. Norie i J. S. Hobbs w swej wydanej w 1848 r. pracy przedstawiają różne bandery i znaki jednostek pływających wieki krajów, publikują bialo-czerwoną flagę jako „Pilot Flag”, czyli flagę łodzi lub statku pilota portowego. Anglia miała wówczas potężną flotę i interesy morskie na całym świecie, dyktowała też szereg zwyczajów morskich. Zapewne z Anglii rozpowszechniła się flaga pilota. Niemiecki „Flottenbuch der Deutschen Kriegsmarine” wydany w okresie międzywojennym (ostatnie wydanie z 1939 r.) wymienia również flagę bialo-czerwoną jako flagę pilotową, i to nie tylko w krajach bliskich Wielkiej Brytanii, jak np. Irlandia, Norwe-

32